

Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi

Haziran 2023

Yıl 13, Sayı 1, ss.75-102.

DOI: <https://doi.org/10.20493/birtop.1371859>

Makale Türü: Araştırma makalesi

Geliş Tarihi: 05.10.2023

Kabul Tarihi: 20.10.2023

Journal of Individual & Society

December 2023

Year 13, Issue 1, pp.75-102.

Article Type: Research article

Submitted: 05.10.2023

Accepted: 20.10.2023

Atf Bilgisi / Reference Information

Gümüş, M. Y. (2023). Nedim'in Gazellerinde Yinelemeler. Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 13(1), ss.75-102. DOI: 10.20493/birtop.1371859

NEDİM'İN GAZELLERİNDE YİNELEMELER

REPETITIONS IN NEDİM'S GHAZALS

Mustafa Yunus GÜMÜŞDr., mygumus@hotmail.com

ORCID: 0000-0003-2432-2955.

Öz

Nedim, Divan şiirinin önemli şairlerinden biridir. Divan şiirine birçok konuda yenilik getiren şair, serbestçe söyleyişi ve mahalli kalışıyla diğer şairlerden ayrılır. Anlaşılır bir dil kullanan Nedim'in şiirlerini anlamak, anlamlandırmak zor değildir. Ancak metinleri daha iyi alımlamak, anlamak ve yorumlamak her zaman bir problem olmuş ve bu problemi çözmek için farklı yollar denenmiştir. Değişbilim de bu yöntemlerden biridir. Değişbilim, bir metnin dilbilimsel ölçütler ışığında, dilbilimin kaynaklarını kullanarak yapılan çözümlemelerdir. Değişbilimsel inceleme dört başlıktan oluşmaktadır: önceleme, yineleme, koşutluklar ve sapma. Çalışmamızda Nedim'in gazellerini değişbilimsel çözümleme başlıklarından biri olan "yineleme" açısından değerlendirmeye çalıştık. Şiirlerdeki yinelemeleri biçimbirimsel yineleme, koşut yineleme, anlambilimsel yineleme ve sesbilgisel yineleme başlıkları altında sınıflandırdık.

Anahtar Sözcükler: Nedim, Gazel, Değişbilim, Yinelemeler.

Abstract

Nedim is one of the important poets of Divan poetry. The poet, who brought innovations to Divan poetry in many subjects, differs from other poets with his free speech and local style. It is not difficult to understand and make sense of poems of Nedim, who uses an understandable language. However, quoting, understanding and interpretation of texts has always been a problem and different ways have been tried to solve this problem. Phraseologism is one of these methods. Phraseology is the analysis of a text in the light of linguistic criteria, by using the resources of linguistics. Stylistic analysis consists of four headings: antecedence, repetition, parallels and deviation. In our study, we tried to evaluate Nedim's ghazals in terms of "repetition", which is one of the headings of phraseological analysis. We classified the repetitions in poems under the headings of morphological repetition, parallel repetition, semantic repetition and phonological repetition.

Key Words: Nedim, Ghazal, Stylistics, Repetitions.

GİRİŞ

Şiirin; zaman, mekân, din, dil, akım gibi etkenlerin ötesinde büyüğü bir dünyası vardır. Bu büyüğü dünyanın sırlarını bir nebze ortaya çıkarmak için yapılan çalışmalardan biri de dilsel düzlemde yapılan çoğul okumalardır. Çoğul okumalar sayesinde dildeki her türlü durum ve gösterge en ince ayrıntılarına kadar incelenir. Bu çoğul okumalardan biri de metnin esas alındığı yaklaşımlardan olan deyişbilimdir.

Deyiş kavramı Dilbilim Terimleri Sözlüğü'nde şu şekilde geçmektedir: "Bir metindeki dil kullanımının, bir yazar ya da döneme özgü dil özelliklerinin tümü. Biçembilgisinde değişen amaçlara göre biçemin üç özelliğinden söz edilir: a) Biçem tek tek dil öğelerine (biçem öğelerine) dayanır. b) Biçem metinlerin bir özelliğidir. (bu bakımdan biçem özellikleri vardır.) c) Biçem tarihsel, işlevsel ve bireysel özelliklere bağlıdır." (İmer, Kocaman, & Özsoy, 2013, s. 51).

Aynı sözlükte deyişbilim kavramı ise şu şekilde açıklanmaktadır:

Dilbilim ilke ve yöntemlerinden yararlanarak biçemin incelenmesi, biçem ölçütlerinin belirlenmesi ile uğraşan inceleme alanı. Geleneksel yaklaşımda biçembilim yazın yapıtlarının, belli bir yazar ya da dönemin dil kullanım özellikleri ya da biçemin incelenmesiyle ilgilenirdi... Çağdaş dönemde biçem incelemeleri daha çok betimlemeli bir yöntem kullanır ve sözgelimi ölçünlü kullanımdan sapmaları ele alır; metinlerin işlevleri ve metin türlerinde dil kullanımını üzerinde durur. Bu bakımdan biçembilim birkaç yönelimi yansıtır: a) yöntem bakımından bir metin çözümlemesidir. b) kuralcılık (normative) açısından dil kullanımındaki doğruları bumlaya yöneliktir (sözbilim yönelimli). c) Betimsel olarak metindilbilimle doğrudan ilgili bir alandır ve bir metnin 23 öteki öğelerle etkileşimini (metin türü, konu vb.), dil özelliklerini açıklar. Değişbilim de denir (İmer, Kocaman, & Özsoy, 2013, s. 52).

Dilbilim Terimleri Sözlüğü'nde ise "biçembilim" maddesinde şu açıklamalar yer almaktadır:

Biçemi, dilin ya da bireyin anlatım araç ve olanaklarını dilbilimsel ilkelerle inceleyen dal. (Değiş bilim de denir.) Dil biçembilimi özellikle konuşma diline yönelerek, duygusal içerik ve değerleri açısından bütün bireylerde görülen anlatım olgularını inceler. Yazınsal biçembilimse yazınsal yapıtları dilin sanatsal işlevi açısından ele alır. Kimi kuramcılar, biçemi her şeyden önce dilsel bildirinin kendine dönük olması bakımından değerlendirirken, kimileri de bir "sapma" ya da olağan kullanımların belirlediği genel örnekten ayrılma olarak yorumlar. (Vardar, 1998, s. 40).

Değişbilim, hem dilbilimsel hem de yazınsal eleştiriye içermektedir. Bir metne nesnel yaklaşmayı amaçlar ve metnin karmaşık yapısını çözümler. Bu şekilde okura daha nesnel ve gerçekçi bir analiz imkânı verir. Değişbilimsel çözümlemede bütün dilbilim kuralları ve yöntemleri kullanılarak metnin yazınsal değeri ortaya çıkarılır. Elde edilen veriler ışığında metne anlam verilir ve metin yorumlanır (Şahiner, 2018, s. 6-7).

Değişbilimsel değerlendirmede bir edebî eserin yazınsal değeri koşutluk, yineleme, önceleme ve sapma unsurları gibi yapı ve anlatım ölçütleri göz önünde bulundurularak ortaya konur. Divan şairi, muhatabını etkilemek maksadı ile dile ait unsurları yani biçem özelliklerini en üst seviyede ustalıkla kullanır. Öztekin, Divan şiirinin dilini ve edebî değerini yansıtan biçem özelliklerini şu şekilde sıralar:

...aruz veznindeki uzun-kısa hecelerin oluşturduğu birimlerin sıralanışlarındaki düzen ile redif ve kafiye özelliklerine dayalı ritim olgusu, beyitleri oluşturan paralel ve simetrik söz yapılarındaki uyum ve denge, şiirin anlambilim alanını zenginleştiren edebi sanatlar, uzak çağrışımları imleyen alışılmamış bağdaştırmalar, ahengi sağlayan ses ve söz tekrarları, vurguyu öne çıkaran yinelemeler gibi üslûpla ilgili tüm öğeler. (Öztekin, 2010, s. 585-586).

Bir edebi eser her ne kadar dilbilgisi kuralları, noktalama işaretleri gibi unsurlardan oluşup anlam kazansa da metnin okunduğu zaman

okuyucu/alımlayıcının duygularına kattıkları ile de anlam kazandığı unutulmamalıdır. Edebi bir metinde kelimelerin sesleriyle anlamları arasındaki bağ oldukça güçlüdür (Arıkan, 2017, s. 3).

Bu çalışmada Divan şiirinin önemli şairlerinden biri olan Nedîm'in divanındaki gazeller biçimbirimsel, koşut, anlambirimsel ve sesbilgisel yinelemeler açısından incelenecektir.

Yineleme

Şiirde ahengi sağlayan unsurlardan biri olan yineleme, estetik ve ritim kaygısı taşıyan şairlerin, yeni çağrışımlar yaratmak için metindeki herhangi bir dilbilimsel unsuru yeniden kullanmasıdır. Çalışmamızda yinelemeleri biçimbirimsel, koşut, anlambirimsel ve sesbilgisel yinelemeler başlıkları altında değerlendireceğiz.

Biçimbirimsel Yinelemeler

Biçimbirimsel yineleme, en çok kullanılan yinelemedir ve bu yinelemeler ek yinelemesi, ön yineleme, art yineleme, ikizleme, bağlaç yinelemesi, çok ekli yineleme gibi türlere ayrılmıştır (Özünlü, 2001, s. 117).

Ön Yineleme

“Birbiri peşi sıra gelen tümcelerin baş taraftaki sözcük ya da sözcük gruplarının yinelenmesi” (Özünlü, 2001, s. 118) şeklinde tanımlanan ön yineleme kavramı, Divan şiirinde “sözün etkisini güçlendirmek amacıyla, anlamın üzerinde yoğunlaştığı sözcük ya da söz öbeklerini arka arkaya yinelemek” (Dilçin, 1995, s. 452) şeklinde tanımlanan “tekrir” sanatına benzer. Şairlerin bir nizam içinde yaptıkları bu tekrarlar ile şiirde lafza dönüş noktaları için bir simetri hazırlanır (Öztek, 2010, s. 85).

Çünkü bülbülsün gönül bir gülsitân lâzım sana

Çünkü dil koymuşlar adın dil-sitân lâzım sana (G. 6/1)

Ne berk-i güldür o leb çiğnesem şeker sanırım

Ne goncedir o dehen koklasam şarâb kokar (G. 16/2)

Her turrasında bin şiken-i dil-rübâsı var
Her bir şikenc-i turrada bin mübtelâsı var (G. 25/1)

Aşağıdaki beyitte “bir” sözcüğüyle ön yineleme yapılmakla birlikte her iki mısranın devamında “bir” sözcüğü paralel olacak şekilde tekrar edilmiştir. Sıfat olarak kullanılan sözcüğün tekrarı, dikkat çekicidir. Bir sonraki beyitte de “bir” sözcüğü sıfat olarak kullanılmış ve her iki mısranın başında bulunmaktadır:

Bir pür nemek kirişmesi **bir** tatlı handesi
Bir şekkerin tekellümü **bir** hoş edâsı var (G. 25/2)

Bir nîm neşve say bu cihânın bahârını
Bir sâgar-ı keşîdeye tut lâlezârını (G. 164/1)

İşaret sıfatı olarak kullanılan “o” sözcüğü aşağıdaki beyitte her iki mısranın başında kullanılarak ön yineleme yapılmıştır:

O sîm-endâmı aldık halka-i âgûşa bir kerre
O elmâsın hele zîb-i nigîn-dân olduğun gördük (G. 58/2)

Nedîm'in gazellerinde “ey” nidasıyla başlayıp ön yineleme yapılan üç örnek bulunmaktadır. Aşağıdaki örneklerde şair, beyitlerin her iki mısrasında nida sözcüğünü mısraların öznesiyle birlikte kullanarak öznelere cümledeki etkinliklerini arttırmış ve anlamı doğrudan etkilemiştir:

Ey turra bâğ-ı hüsnde sünbül müsün nesin
Ey hâl-ı fitne yohsa karanfûl müsün nesin (G. 74/1)

Ey sabâ lutf edüp esnâ-yı tekellümde ana
Ey Nedîm ağladıcı deyü hitâb eylesin (G. 99/5)

Ey kaşî yâ yüzün beri dönmez misin dahi
Ey gur-re-i ümîd görünmez misin dahi (G. 156/1)

“Dek, değin, kadar, beri vb. edatlarla birlikte kullanılarak bir fiilin, bir hareketin, bir yerin, bir şeyin başladığı veya sona erdiği noktayı, zaman ve uzaklık bakımından abartmalı bir biçimde anlatan” tâ sözcüğü aşağıdaki mısraların başında yinelenmiştir. Şair, sevgilinin gamzesinin uykulu hâlini tarif etmek için sevgilinin yan bakışının beline kadar uykuya bulaşmış olduğunu söyler. Ayrıca ikinci mısrada yine sevgilinin gözlerindeki sarhoşluğu, yakasına kadar şaraba bulanmış olarak anlatır. Burada abartı, mısraların başında kullanılan “tâ” sözcüğü ile yapılmıştır:

Tâ kemergâhına dek gamzesi hâb-âlûde
Tâ giribânına dek çeşmi şarâb-âlûde (G. 120/1)

Aşağıdaki beyitte mısra başında yinelenen sözcük “kim” soru zamiridir. Yönelme eki alan sözcük, cümle başında kullanılarak kendinden sonra gelen eylemin etkinliğini arttırmıştır. Her iki mısranın başında kullanılan soru zamirleri, beyti hem şekil yönünden hem de “tecahül-i arif” sanatı yaparak anlam yönünden etkilemiştir:

Kime fâş eylesin dil derdini feryâddan gayri
Kime yansın yakılsın âh-ı âteş-zâddan gayri (G. 157/1)

Art Yineleme

“Birbiri peşi sıra gelen tümce sonundaki sözcüklerin veya sözcük gruplarının yinelenmesi” (Özönlü, 2001, s. 118) şeklinde tanımlanan bu kavram, Divan şiirindeki redifli nazım şekillerinin ilk beyitlerinde görülmektedir. Art yineleme sadece ritim için değil, cümle sonundaki sözcüğün anlamını pekiştirmek ve vurgulamak için de kullanılır (Öztekın, 2010, s. 85).

Redif, anlatımı kuvvetlendirip ahengi artıran unsurlardan biridir.

Redif, simetrik tekrürü ile şiiri belirli bir kavram veya bir konu etrafında toplayan, bir atmosfer yaratan mihver olmuştur. Ustaca kullanıldığında şiiri bir atmosfer içine alır, onu bir dizi çağrışıma açar. Redif, matla’dan itibaren peşinden getirdikleri ve manzumenin devamı boyunca üst üste hazırladığı sürprizler ile kendisine mahsus bir zevk yaratır. Çok defa şiirde belirli bir duygu ve düşünceye zemin hazırlayan redif, ona “yek-âhenk” diye vasıflandırılan konu bütünlüğü kazandırır (Akün, 1994, s. 402).

Nedîm'in gazellerini incelediğimizde ek olarak kullanılan redifler olduğu gibi bir veya birden çok kelimedenden oluşan redifli kullanımlar da söz konusudur. Şair, 165 gazelinden sadece 7'sinde redif kullanmazken 56 gazelde ek halinde, 81 gazelde bir kelime, 19 gazelde iki kelime ve 2 gazelde ise üç kelimedenden oluşan redifler kullanmıştır. Redif kullanımının fazlalığından dolayı Nedîm'in gazellerinde art yineleme örnekleri oldukça fazladır. Aşağıda Nedîm'in gazellerinde geçen, art yineleme olarak değerlendirdiğimiz redif kullanımlarına birkaç örnek bulunmaktadır:

Ek yineleme:

Zannetme duhter-i rezi rind ile gizlidir
Anunla şeyh efendi de babalı kızlıdır (G. 14/1)

Gelişin 'âşık-ı küstahını âzâre midir
Yohsa pürsiden-i hâli dil-i bîmâre midir (G. 17/1)

Tek kelimeli art yineleme:

Bigâne gamzen âşika nâdâna âşinâ
Tâ key tegâfûl ey büt-i bigâne âşinâ (G. 1/1)

Hemân bezm-i cihânda râzdâr-ı dîde vü gûş ol
Misâl-i şu'le ser-tâ-pâ zebân olsan da hâmûş ol (G. 80/1)

İki kelimeli art yineleme:

Haddeden geçmiş nezâket yâl ü bâl olmuş sana
Mey süzülmüş şişeden ruhsâr-ı âl olmuş sana (G. 2/1)

Gör kadd-i yâri serv-i çemân söylerim sana
Bak ol dehâna râz-ı nihân söylerim sana (G. 3/1)

Hele 'ıyd oldu ol gül-gonca handân olduğun gördük
Dimâğ-ı telh-kâmın şekkeristân olduğun gördük (G. 58/1)

Tîğ-i ebrû-yı siyehkârına **kurbân olayım**
Hançer-i gamze-i 'ayyârına **kurbân olayım** (G. 82/1)

Üç kelimeli art yineleme:

Ol perî-rû 'âşîka râm **olsa da mâni' değil**
Gündüzün olmazsa akşam **olsa da mâni' değil** (G. 76/1)

Gazâl-i mihr-i felek dâğdârım **oldu bu gün**
Ki böyle sürmeli âhû şikârım **oldu bu gün** (G. 98/1)

Ön yineleme + Art Yineleme

Nedim'in gazellerini incelediğimizde hem ön yineleme hem de art yinelemenin birlikte görüldüğü beyitler de bulunmaktadır. Aşağıda örneklerini verdiğimiz bu özellik ile şair beyitlerin ahengini arttırmış, söyleyişe güzellik katmıştır:

Çünkü bülbüsün gönül bir gülsitân **lâzım sana**
Çünkü dil koymuşlar adın dil-sitân **lâzım sana** (G. 6/1)

Her turrasında bin şiken-i dil-rübâsı **var**
Her bir şikenc-i turrada bin mübtelâsı **var** (G. 25/1)

Ey turra bâğ-ı hüsnde sünbül **müsün nesin**
Ey hâl-ı fitne yohsa karanfül **müsün nesin** (G. 74/1)

Ey kaşı yâ yüzün beri dön**mez misin dahi**
Ey gurre-i ümîd görün**mez misin dahi** (G. 156/1)

Tâ kemergâhna dek gamzesi hâb-**âlûde**
Tâ giribânına dek çeşmi şarâb-**âlûde** (G. 120/1)

Kime fâş eylesin dil dardını feryâ**ddan gayri**
Kime yansın yakılsın âh-ı âteş-zâ**ddan gayri** (G. 157/1)

Kıvrımlı Yineleme

“Bir tümcedeki son sözcüğün, daha sonra gelen tümcenin başında yinelenmesi” (Özünlü, 2001, s. 120) şeklinde tanımlanan kıvrımlı yineleme, edebî sanatlardan îade ile benzerlik gösterir. Cem Dilçin îade sanatıyla ilgili şunları söyler: “bir şiir içinde her beytin son sözcüğünü, ondan sonraki beytin ilk sözcüğü olarak kullanmaktır. Bu sözcük, bir söz bölüğü de olabilir. İade sanatına reddü'l-acz ale's-sadr da denir” (Dilçin, 1995, s. 486).

Nedîm'in şiirlerinde de kıvrımlı yineleme örnekleri bulunmaktadır. Aşağıda verdiğimiz örnek beyitlerden ilkinin birinci mısrasının son sözcüğü olan “ben” kelimesi ikinci mısranın başında “beni” şeklinde kullanılmıştır. Aynı durum örnek olarak verdiğimiz ikinci beyitte de söz konusudur. İlk mısranın sonunda “senin” sözcüğü, ikinci mısranın başında “sen” sözcüğü kullanılmıştır:

Güzel sevmek bana lâyük tıfilken 'aşka merdüm **ben**
Beni ta'n etmiş ol ağyâr serinden bî-güman geçmiş (G. 54/2)

Beççe-i muğ cûş-ı mey mâhiyyetin olmuş **senin**
Sen mey olmuşsun turab hâsiyyetin olmuş senin (G. 72/1)

Aşağıdaki örneklerde ise birinci beytin ilk mısrası “**nigâh**” sözcüğüyle bitmiş, ikinci mısra “**gâh**” sözcüğüyle başlamıştır. Diğer örnekte ise ilk mısra “ebrûnun” ile bitmiş ikinci mısra “ebrüvânında” sözcüğüyle başlamış. Bu örneklerdeki kelimelerin kullanımı, kıvrımlı yineleme tanımına tam olarak uymasa da sözcüklerin birbirleriyle şekil ve kök yönünden yakın ilişkili olması dikkat çekicidir:

Gamze-i fettânın ile eyleme hergiz **nigâh**
Gâh geh 'uşşâk ile eyle mizâc-ı inbisât (G. 56/2)

Bul Nedîmâyı ararsan o keman **ebrûnun**
Ebrüvânında yahud zülf-i semen-sâyında (G. 133/5)

Ayrıca aşağıdaki örneklerde ise redif olan sözcük kendinden sonraki beytin ilk sözcüğünde tekrarlanmaktadır. Bu örneklerde ilk beytin sonundaki söz/söz öbeği küçük farklar ile bir sonraki beyitte görülmektedir. İlk örnekte “ol, olur, ol, ola”, ikinci örnekte “ol, olur, ol, olur”, üçüncü örnekte bilmem, bilinmez”, dördüncü örnekte “eyleyen, eylemiş”, diğer örnekte “göre, görün” ve son örnekte “olsa da, olmaz” sözcükleri kıvrımlı yineleme örneği oluşturmuştur:

Hemân ser-meclis-i rindâna gelmelidir hana maksûd
Gel ey bigâne-meşreb bâde içmezsen kadehkâr **ol**

Olur bir gün ki sen de yok demezsin tâlib-i vasla
Hemân doğrusu ‘ömrüm hâsılı ‘âlemde sen vâ **ol**

Ola cânâne vü peymâne de el vermeye fırsat
Nedir bu cevrin adı ey sipîhr-i dûn nigûnsâr ol (G. 79/4-6)

Gönül ser-germî-i câm-ı musaffâ güçdür ammâ kim
Gehî âlâyîş-i bezmi temâşâ kıl da medhûş **ol**

Olur elbette meftûn-ı çelîpâ ol büt-i tersâ
Kenâr etmek dilersen dâ’ima be-güşâde-âgûş **ol**

Olur bu rüzgâr elbet müsâ’id cevherin arza
Hemân sen hem-çü deryâ dâ’imâ âmâde-i cüş ol (G. 80/3-5)

Müdâvâ-yı dil-i mecrûha bür’ü’s-sâ’adır el-hak
Zülâl-i la’l-i hatt-âverdi nilüfer midir **bilmem**

Bilinmez ölmedikçe kadri isbât-ı vücûd etmez
Mıhakk-ı nakd-i ‘âşık âhenin hançer midir bilmem (G. 87/3-4)

Şâm-ı gamda hasret-i zülfün değil mi ‘âşıkın
Hâbını çün turra-i sünbül perîşân **eyleyen**

Eylemiş sad gerdiş-i gâretger-i sad mülk-i hûş
Bezmi-i hüsne çeşm-i gül-gûnun kadeh-rân eyleyen (G. 105/4-5)

Başında hurd edeyim şöyle kim 'asâsını şeyh
Elinde mutrıb-ı bezmin çihâr-pâre **göre**

Görün bu derdi ki tıryâk-ı erba'ayla tabîb
Diler ki zahm-ı çihâr ebruvâna çâre göre (G. 121/5-6)

Dil sıklet-âver-i gül olur jale **olsa da**
Olmaz sahn-tırâz-ı çemen lâle **olsa da**

Olmaz figânı rütbe-res-i âh-ı saht-ı dil
Bülbül ne denlü na're-keş-i nâle olsa da

Aks-i fûrûğu dehre yine lem'a-tâbdır
Mâh-ı ruhun hatınla siyeh-hâle **olsa da**

Olmaz niyâz-mend-i nemek-rîz-i tabîb
Zahm-i derûn leb-â-leb-i teb-hâle olsa da (G. 144/1-4)

Ek Yinelemesi

“Aynı yapım ya da çekim ekinin başka başka sözcüklerle kullanılması” (Özünü, 2001, s. 122) şeklinde tanımlanır. Aşağıdaki örneklerde duyulan geçmiş zaman ekinin yinelenmesi ile ilgili örnekler verilmiştir. Bu beyitlerde geçen duyulan geçmiş zaman ekleri birbirlerine paralel olacak şekilde kullanılmıştır:

Haddeden geç**miş** nezâket yâl ü bâl **olmuş** sana
Mey süzül**müş** şîşeden ruhsâr-ı âl **olmuş** sana (G. 2/1)

Bûy-ı gül takdîr olun**muş** nâzın işlen**miş** ucu
Biri **olmuş** hoy birisi dest-mâl **olmuş** sana (G. 2/2)

Şöyle gird **olmuş** Firengistân birik**miş** bir yere
Sonra **gelmiş** gûşe-i ebrûda hâl **olmuş** sana (G. 2/4)

Aşağıdaki beyitte şair mısra başlarındaki sözcüklerde genitif eki “-in”i kullanarak yineleme yapmıştır. Bununla birlikte Nedîm’in mısra başlarında ek yinelemesi yaptığı “leb” ve “la’l” sözcükleri şiirde kullanıldıkları yönüyle aynı anlama gelmektedir. Bu kullanım, şiiri hem şekil hem de anlam yönünden olumlu etkilemiştir:

Leblerin mecrûh olur dendân-ı sîn-i bûseden
La’lin öpdürmek bu hâletle muhâl olmuş sana (G. 2/7)

Aşağıdaki ilk beyitte “gerden, sîne, cümle” sözcüklerinden sonra üçüncü tekil şahıs iyelik ve ayrılma hâli eki getirilerek ek yinelemesi yapılmıştır:

Gerden**inden** sînes**inden** bûseler etmişdi va’d
Cümles**inden** n’eyleyim kâfir peşimân oldu hep (G. 9/5)

Aşağıdaki beyitlerde ise birinci ve ikinci mısralarda birbirine paralel ek yinelemesi görülmektedir. Simetrik bir görünüme sahip olan bu tekrarlar hem şekil hem anlam yönünden dikkat çekicidir:

Dehen **mi** nüsha-i hüsnü**ndeki** me’âl **midir**
Miyân **mi** mısra’-ı kadd**indeki** hayâl **midir** (G. 34/3)

Ne berk-i gü**ldür** o leb çiğnes**em** şeker sanırım
Ne gonced**dir** o dehen koklas**am** şarâb kokar (G. 16/2)

Olur mu dil-şikenân hiç haterden âsûde
Nühüftedir ta’nbnın lafzı da ‘itâb içre (G. 135/4-5)

Düşdü müjen hadîsi zebân-ı sinâna dek
Gitdi kaşın havâdisi gûş-ı kemâna dek (G. 59/1)

Dehânı hasretî huşk **etmedik** dehân **mı kodı**
Miyânı mihnetî ham **kılmadık** miyân **mı kodı** (G. 148/1)

Sînede evvel ne muhrik ârzûlar var idi
Lebde ser-keş âhlar âteşli hûlar var idi (G. 149/1)

Gamzen füsûn ile sühan eyler nezâketi
Çeşmin nigâh şekline kor nâz u nahveti (G. 153/1)

Bilir bâzârını germ etmenin resmin ne kâfirdir
Gelir hem bezme tenhâ hem peşîman gösterir kendin (G. 97/2)

Bulur mu hiç dil-i serd ehli rûşenî-i güher
Kalır mı kıymeti buz olsa la'l-i nâb içre

Düzdü fasl-ı sayf 'işret-hanesin bülbüllerin
Dinlesin gül na'ra-i mestânesin bülbüllerin (G. 63/1)

Dikiş **tutsun** mu çâk-i gonca seyr etdikde ruhsârın
Totalım dikdiğin nev-nahl-ı **gül ey bâğban tutmuş** (G. 53/4)

Kız oğlan nâzı **nâzın** şeh-levend âvâzı âvâzın
Belâsın ben de bilmem kız mısın oğlan mısın kâfir (G. 41/2)

Sana kimisi **cânım** kimi **cânânım** deyü söyler
Nesin sen doğru söyle cân **mısın** cânan **mısın** kâfir (G. 41/5)

Olsa bir **bezmede** nezzâreye şâyeste kalil
Öyle **bezme** varanın bir gözü pûşide gerek (G. 57/4)

Nice teşbih olunsun erguvâna rûy-ı **gül-günun**
Anun hüsnü sebük-rev rengi ammâ dâ'imâ **bunun** (G. 64/1)

Destîde kadehde doyamam görmeğe bârı
Ey gevher-i şeffâf senin mahzenin olsam (G. 83/4)

Dögülmeğe sögülmeğe kul olmağa bi'llâh
Hep kâ'ilim ammâ ki efendim senin olsam (G. 83/5)

Aşağıdaki beyitte birbirine paralel olacak şekilde geçen ve aynı eki alarak ek yinelemesinin yapıldığı “zâhit” ve “zâlim” sözcüklerinin kullanımını şairin zahitlere bakışını yansıtması açısından önemlidir. Aynı şekilde yine bu kelimeler ile bağlantılı olarak kullanılan “riyâ” ve “ârâm” sözcüklerinde üçüncü tekil şahıs iyelik eki ile ek yinelemesi yapılmıştır. Bu kullanım da birbirine paraleldir ve şiirin anlamını etkilemiştir:

Riyâsı zâhidin der-kârdır dil-ber hususunda
Velîkin **zâlimin ârâmı** kalmaz zer hususunda (G. 119/1)

Çok Ekli Yineleme

“Aynı kökten türemiş sözcüklerle yapılan” (Özünlü, 2001, s. 121) çok ekli yineleme örneklerine, Nedîm’in gazellerinde de rastlanmaktadır. Bununla birlikte “aynı kökten türemiş en az iki sözcüğü bir dize ya da beyit içinde kullanmak” (Dilçin, 1995, s. 483) şeklinde tanımlanan “iş-tikak” sanatı da çok ekli yineleme olarak değerlendirilebilir. Aşağıdaki örneklerde Türkçe sözcük köklerinin sonuna yapım ve çekim ekleri getirilmesiyle çok ekli yineleme yapılmıştır:

Eylemiş gûyâ ki Hak icâd cism-i nâzükün
Eyleyüp âmîhte bûy-ı güle reng-i müli (G. 165/3)

Her bün-i mûyumda bin zahm-ı nihan dere **eylemiş**
Tîg-ı gamzen beyzâ-yı çeşm içre pinhân **eyleyen** (G. 105/2)

Eylemiş sad gerdiş-i gâretger-i sad mülk-i hûş
Bezm-i hüsne çeşm-i gül-gûnun kadeh-rân **eyleyen** (G. 105/5)

Vardır huzura **söyliyecek** bir sözüm anı
A'da kaçan uyur o zaman **söylerim** sana (G. 3/4)

Söylenmez ol perî ile seyr-i Hisârımız
Zann etme ey dil anı hemân **söylerim** sana (G. 3/5)

Zahid **Sakız** şarâbını pinhân çeküp demiş
Bigâne içmesin bu sudan kim **sakızlıdır** (G. 14/3)

Koçup her şeb miyânın **cânına cân** katmada ağyâr
Behey zâlim sen insâf et bizim de **cânımız** vardır (G. 26/6)

Koyun şarâb-ı mahabbetle kendüden **gitsin**
Zaman gelir bu gönül hûş-yâr olur **giderek** (G. 61/2)

Şevk âteşine sen de **tutuşdun** mu ey gönül
Seyr etmedin mi dün **tutuşan** pehlevanları

İzâr-ı yârı komuş yine **rengden renga**
Görür müsün hele sahbâ-yı hâlet-efzâyı (G.166/2)

Nedîm'in gazellerinde “hâlet-muhâl”, “şarâb-meşreb”, “nâ-müselmân-İslâm”, “kâfir-kâfiristân”, “mest-mestâne”, “ebrû-ebrevân”, “miyân-miyâne” gibi iştikak örnekleri çok ekli yinelemedir:

Leblerin mecrûh olur dendân-ı sîn-i büseden
La'lin öpdürmek bu **hâletle muhâl** olmuş sana (G. 2/7)

Sâgar gibi bahâne-i nûş-ı **şarâb** ile
Bûs-ı dehân-ı yârî taleb **meşrebim**cedir (G. 13/4)

Rakîb-i **nâ-müselmân**ın da yâ âb olmasın hasmı
O kâfir-beççe-i **İslâm** düşmen gibi îmânsız (G. 50/2)

Destine **duhter**-i rez destde **duht**-ı merdüm
Kime el verdi felek böyle beğim dünyâda (G. 129/2)

Hâl **kâfir** zülf **kâfir** çeşm **kâfir** el-amân
Ser-be-ser iklim-i hüsnün **kâfiristân** oldu hep (G. 9/3)

Câm-ı lebiyle **mest** edüp evvel edâların
Mestâne sonra gönderir âgûş-ı câna dek (G. 59/5)

Bul Nedîmâyı ararsan o kemân **ebrûn**un
Ebrüvânında yahud zülf-i semen-sâyında (G. 133/5)

Leb ü **miyân**dan idi bahsiniz Nedîm ile hep
Dahi **miyân**ede ey dil o kıl ü kâl midir (G. 34/10)

Aşağıdaki beyitte “ben” sözcüğü ile bu kelimeye getirilen yönelme eki ile oluşturulan “bana” sözcüğü buldukları mısranın ilk sözcüğü olarak kullanılmış ve dikkat çekici bir ahenk oluşturmuştur:

Bana kul olsun deyü hacet ne fermân etmeğe
Ben senin çokdan efendim bende-i fermânınam (G. 90/2)

Bağlaç Yinelemesi

“Türkçede çok geniş bir yer tutan bağlaçlar; kelimeleri, kelime gruplarını, cümleleri ve kimi zaman da paragrafları şekil ve anlam bakımından birbirine bağlayan ve yükledikleri işlevleri ile bağlandıkları sözler arasında türlü anlam ilişkileri kuran gramer öğeleridir” (Korkmaz, 2003, s. 1091). Metin içinde “gerek aynı türden, gerek başka türden birçok kez bağlaç kullanmak” (Özünlü, 2001, s. 17) bağlaç yinelemeleri olarak tanımlanmaktadır. Biçimbirimsel bir yineleme olan bağlaç yinelemesi yapılmasının amacı, aynı bağlacı tekrar ederek eş görevli unsurlar arasında anlamlı bir bütünlük sağlamaktır.

Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere Türkiye Türkçesinde “ve” olarak kullanılan “u/ü” bağlacı birinci beyitte “sâk, sürin, gabgab, leb”,

ikinci beyitte “niyâz, nâz, nûş, bahş, ibrâm-ı kenâr, bûs”, üçüncü beyitte “her vakt, her zamân, her ân”, dördüncü beyitte ise “enfüs, âfâk; zülf, hat” sözcüklerini bağlama göreviyle kullanılmıştır. Anlam yönünden birbirine yakın bu sözcükler arasında birliktelik ve bütünlük “u/ü” bağlacıyla sağlanmış ve bağlacın tekrarlanmasıyla bütünlük pekiştirilmiştir:

Sâk u sürîn ü gabgab u leb meşrebimcedir
Ser-tâ-be-pây hâsılı hep meşrebimcedir (G. 13/1)

Niyâz u nâz u nûş u bahş u ibrâm-ı kenâr u bûs
Bu gün meclisde zevkîn böyle tûfân olduğun gördük (G. 58/5)

Ey meh rikâbı ol da gör ikbâli ben bunu
Her vakt u her zamân u her ân söylerim sana (G. 3/12)

Can riştesi biri birisi mâlı hâlesi
Tutdu netîce enfüs ü âfâki zülf ü hat (G. 55/4)

Mu'ciz ki mihr hem şeb-i yeldâ vü hem bahâr
Cem' oldu tutup ol ruh-i berrâkı zülf ü hat (G. 55/3)

Aşağıdaki beyitlerde geçen “hem...hem” ifadesi karşılaştırma bağlacı olarak kullanılır ve karşılaştırılan sözcük ve/veya cümlelerin hepsini ifade eder. Örneklerde de görüleceği sözcükler ve cümleler arasındaki ilişkiyi doğrudan etkileyen, onlar arasında anlamsal bağ oluşturan bu bağlaç, tekrar etmesi yönüyle şiirdeki ahengi de etkilemiştir:

Bir dem tegâfûl etmez isek bir dem eyleriz
İzhâr-ı 'aşkı yâre hem etmez hem eyleriz (G. 49/1)

Mu'ciz ki mihr hem şeb-i yeldâ vü hem bahâr
Cem' oldu tutup ol ruh-i berrâkı zülf ü hat (G. 55/3)

Bilir bâzârını germ etmenin resmin ne kâfirdir
Gelir hem bezme tenhâ hem peşîman gösterir kendin (G. 97/2)

Cism-i pâkin dediler **hem** ter imiş **hem** berrâk
Tepeden tırnağa dek gül gibi billûr gibi (G. 150/3)

Aşağıdaki beyitlerde bazen, ara sıra anlamına gelen Farsça kökenli “gâh/geh” sözcüğünün tekrarlanması ile oluşturulan bağlaç yinelemesi örnekleri bulunmaktadır. Şair, aşağıdaki ikinci beyitte “gâh” ve bu sözcüğün olumsuzu olan “bî-gâh” sözcüğünü art arda kullanarak hem yineleme yapmış hem de yaptığı tezat ile şiirin anlam gücünü arttırmıştır:

İki üç harf ile peydâdır Nedîmâ râz-ı ‘aşk
Kim anı nâkıs nazarlar **geh** çirâ **geh** çün okur (G. 31/6)

Geh bana nâz u **gehî** verir ruhsat-ı niyâz
Nâz eylemek niyâza da bir ‘âdet olmasın (G. 100/8)

Her gûşede meclis bezenüp bezm-i çemende
Geh bâde **gehî** na’ra-i mestâne çekilsin (G. 93/3)

Şu’le-i hüsnüne gözler kamaşır bakdıkca
Gâh u **bî-gâh** gelüp şöyle dura nûr gibi (G. 150/2)

Şairin gazelleri içinde karşılaştırma bağlaçlarından biri olan ve karşılaştırılan unsurlardan birinin tercih edildiği durumlarda kullanılan “yâ” sözcüğünün tekrarlanması ile oluşturulan birçok beyit bulunmaktadır. “yâ” bağlacının tekrarlandığı beyitler, şairin yaşadığı ikilemi ve sürekli bir tercih ile karşı karşıya kalması durumunu yansıtmaya açıksından önemlidir:

Ey reng-i çehre ben hele farkında ‘âcizim
Gül-penbe **yâ** ki sürh **yâ** gülgül müsün nesin (G. 74/7)

Güldürür **yâ** ağladır **yâ** lutf eder **yâhud** ‘itâb
Hâsılı neylerse ol ruhsâr-ı âl eyler beni (G. 147/12)

Bir elinde gül bir elde câm geldin sâkiyâ
Kangısın alsam gülü **yâhud** ki câmı **yâ** seni (G. 154/4)

N'ola gitse kendüden hayretle cân-ı nâ-sabûr
Yâ seferdir **yâ** tahammül çünkü 'aşkın çâresi (G. 163/7)

Nedîm'in gazellerinde "de" bağlacının tekrarı ile ilgili birçok örnek mevcuttur. Bu örneklerde kullanılan "de" bağlacı bazen "bile, hatta" anlamlarına gelecek şekilde kullanılmışken bazen anlamı güçlendirmek ve pekiştirmek için kullanılmıştır:

Ol perî-rû 'âşika râm olsa **da** mâni' değil
Gündüzün olmazsa akşam olsa **da** mâni' değil (G. 76/1)

Ey büt-i 'atlâr bana hâl-i müşkinin gibi
Anber olsun **da** biraz hâm olsa **da** mâni' değil (G. 76/5)

Sen dolu üç def'acık çek câmı **da** sonra senin
Vuslatın muhtâc-ı ibrâm olsa **da** mâni' değil (G. 76/7)

Aşağıdaki beyitte şair "de" bağlaçlarını üç farklı yerde yinelemiştir. Bununla birlikte "de" bağlacını kullandığı üç yerde de bağlaçtan önce "bir" sözcüğünü kullanmıştır. Şairin "bir de" şeklinde kullanımı devam eden bir süreci ve beklentileri göstermesi açısından anlamı doğrudan etkilemiştir. Sürekli bir beklentiye ifade etmek için kullanılan bu ifadenin art arda kullanılması da şiire farklı bir güzellik katmıştır:

Ben olsam **bir de** mutrib **bir de** taraf-ı cûybâr olsa
Hoş imdi **bir de** farza bir cûvân-ı şivekâr olsa (G. 117/1)

Nedîm'in gazellerinde tespit ettiğimiz örneklere baktığımızda "ne... ne" bağlacı genellikle anlamca yakın sözcük veya sözcük gruplarını birbirine bağlamak için kullanılmıştır:

Kim vafını **ne** ben diyeyim hod **ne** sen işit
Amma biraz vefâcığı nâkıs şurası var (G. 25/4)

Kırdı geçirdi tîğ-i nigâhiyle ‘âlemi
Çeşmi **ne** yâd bakdı Nedîmâ **ne** âşinâ (G. 1/5)

Söz cihân içre **ne** gülsen **ne** gülistân almada
İş hemân âgûşa bir serv-i hırâmân almada (G. 136/1)

Bir cebînin bir dahi zülf-i siyeh-fâmın bilir
Dil **ne** subhun fark eder bi’llâh **ne** ahşamın bilir (G. 36/1)

Bildiğim hûn-rîz ise çeşmi o çerkes-zâdenin
Sırf kâfirdir **ne** îmânın **ne** İslâmın bilir (G. 36/4)

Bununla birlikte aşağıdaki ilk beyitte yahşi ve yamân sözcüklerini bağlayan “ne...ne” bağlacına ek olarak “ne söyler” ifadesinde geçen “ne” soru zamiri de bağlaç yinelemesinin etkisini arttırmıştır. Ayrıca ikinci beyitte soru sıfatı olarak kullanılmış “ne” sözcüğünün tekrarı da dikkat çekicidir:

Gerekse nîk ü ger bed ‘âşıkım ol Türk-i mağrûra
Ne söyler zâhide hâsıl **ne** yahşi **ne** yamânımdan (G. 108/4)

Sen **ne** câmin mestisin bi’llâh kimin hayrânısın
Kendin aldıldın gönül n’oldun **ne** hâl olmuş sana (G. 2/6)

İkizleme / İkileme

“Tümce içinde aynı sözcüğün bağlaçla ya da bağlaçsız olarak yinelenmesi” (Özünlü, 2001, s. 121) olarak tanımlanan ikizleme, Nedîm’in şiirlerinde de birçok kez kullanılan ikilemeler ile benzerlik göstermektedir. Aşağıdaki beyitlerde geçen altı çizili sözcükler, bağlaçsız ikilemelerdir:

Çâk çâk olmazsa destinde girîbân-ı seher
Rûz-ı haşr ey âh iki destim girîbânındadır (G. 20/2)

Câm-ı tehî nevâna kulak tutdu sâkiyâ
Kul kul terennümâtını tekrâr vaktidir (G. 39/5)

Lütfet yetişsin ol kad-i bâlâya destimiz
Gel gel yetiş aman ki tegâfûl müsün nesin (G. 74/6)

Kız oğlan **nâzî nâzın** şeh-levend **âvâzî âvâzın**
 Belâsın ben de bilmem kız mısın oğlan mısın kâfir (G. 41/2)

Nedir bu **gizli gizli** âhlar çâk-ı girîbanlar
 ‘Aceb bir şûha sen de ‘âşık-ı nâlan mısın kâfir (G.41/4)

Niçün **sık sık** bakarsın böyle mir’ât-ı mücellâya
 Meğer sen dahi kendi hüsnüne hayrân mısın kâfir (G. 41/7)

Edüp **hû hû** deyü feryâdına telmîh ‘uşşâkın
 Celî hatla cüvân-ı nâzenînim çifte hû yazmış (G. 52/4)

Ben **kûh kûh** derd olayım iştiyâk ile
 Bâr-ı nigâh o şûha hemân sıklet olmasın (G.100/3)

Bûsedden **gül gül** olup ârız-ı ‘âli dönmüş
 Gögerüp sîb-i zenahdân gül-i şeftâlüye (G.143/2)

Sen yine bir nev-niyâz ‘âşık mı peydâ eyledin
 Kûyuna **yer yer** dökülmüş âb-ı rûlar var idi (G.149/4)

Vasfet hüdâyegânı Nedîmâ **yeter yeter**
 Kıldı siyâh çehre-i evrâkı zülf ü hat (G.55/13)

Divan şiirinde terkib-i tekerrürî olarak adlandırılan ikilemeler, Nedîm'in gazellerinde de mevcuttur. Farsça kurallara göre oluşturulan bu ikilemelerin oluşumunda genellikle “â, be, der, ender, tâ” gibi gramer birlikleri kullanılır (Dilçin, 2010, s. 179). Şairin gazellerinde bu açıklamaya uygun örneklerden bazıları şunlardır:

Çekesin sîneye ol şûhu **keş-â-keş**ler ile
Alasın bûsesin ammâ ki 'itâb-âlûde (G.120/3)

Olunca dîde-i mestin **leb-â-leb**-i âşûb
Düşer vücûd-ı dile lerze-i teb-i âşûb (G.8/1)

Hâlet-i şevk-ı hayâl-i zülf ile yine Nedîm
Fikr-i **piç-â-piç**-i tab'-ı hurde-bînim tâzedir (G.15/5)

Haste-i hecrim ben efgân-ı hazînim tâzedir
Nev-be-nevdir nâlişim her dem enînim tâzedir (G.15/1)

Ey zülf-i **ham-be-ham** dökülüp sînem üstüne
Zencîr-i pâ-yi 'ömr-i şitâbânım ol benim (G.88/2)

Hem-vâre humla hoş başı câm ile **leb-be-leb**
Ümmü'l-habâyis olsa n'ola duhter-i 'ineb (G.7/1)

Nedîmin hak bu kim bu nazmı şevk-âmiz düşdü pek
Sanırsın kim durup bir dil-ber ile **rû-be-rû** yazmış (G.52/5)

Hâl kâfir zülf kâfir çeşm kâfir el-amân
Ser-be-ser iklim-i hüsnün kâfiristân oldu hep (G.9/3)

Gülistân görmedik gül kokmadık ammâ ruhun meyden
Gül-ender-gül gülistân-der-gülistân olduğun gördük
(G.58/6)

Bir mısra'-ı resâ deyicek mû-miyânına
Mânend-i turre kaddi **ham-ender-ham** eyleriz (G.49/6)

Yapılsın dest-i lütfunla sarây-ı hâtır-ı ahbâb
Dil-i virâne-i düşmen **harâb-ender-harâb** olsun (G.113/4)

Bir güzel sev sakın ammâ duymasın zâl-ı felek
Genc ola ammâ **nihân-ender-nihan** lâzım sana (G.6/4)

Koşut [Paralel] Yineleme

Koşut (paralel) yineleme “Bir bölümde belli dize sonlarındaki sözcüklerin başka bir bölümde aynı yerlerde yinelenmesiyle yapılır” (Özünü, 2001, s. 121). Koşut yineleme, divan şairlerinin gazelde yaptıkları redd-i matlayı çağırıştırır. Redd-i matla, gazelin matla beytindeki mısralardan birinin makta beytinin ikinci mısrasında tekrarlanmasıdır (Dilçin, 1995, s. 106).

Nedîm'in gazellerinde koşut yineleme olarak değerlendirebileceğimiz 4 redd-i matla örneği bulunmaktadır.

Matla: **Olunca dîde-i mestin leb-â-leb-i âşûb**
Düşer vücûd-ı dile lerze-i teb-i âşûb

Makta: Nedîm-i zâr gibi der-herâs olur 'âlem
Olunca dîde-i mestin leb-â-leb-i âşûb (G. 8/1. ve 5.)

Matla: Ol perî-rû 'âşıkâ râm olsa da mâni' değil
Gündüzün olmazsa akşâm olsa da mâni' değil

Makta: Pek umar teşrîfini 'ıydin ikinci gün Nedîm
Gündüzün olmazsa ahşâm olsa da mâni değil
(G. 76/1. ve 8.)

Matla: Bir şeker handeyle bezm-i şevka câm etdin beni
Nîm sun peymâneyi sâkî tamâm etdin beni

Makta: Böyle ser-mest ü harâb etme Nedîm-i zârveş
Nîm sun peymâneyi sâkî tamâm etdin beni
(G. 161/1. ve 5.)

Matla: Cûy gösterdi yine âyîne-veş rûy-ı güli
Pençe-i mihr açdı hem-çün şâne zülf-i sünbülü

Makta: Tâze ma'nî rû-nümâ nazm-ı selisinden Nedîm
Cûy gösterdi yine âyîne-veş rûy-ı güli (G.165/1. ve 5.)

Anlambilimsel Yinelemeler

Anlama dayalı yineleme denildiğinde çift anlamlı yinelemeler akla gelir. Bu yineleme “birbirinin peşi sıra gelen iki tümcede ya da aynı bölükte art arda gelen iki tümcede, bir sözcüğün iki ayrı anlamda kullanılması” (Özünlü, 2001, s. 124) şeklinde tanımlanır. Sözlükte “bir anlamı o anlamı ifade eden lafız ile değil de söz sırasında geçen bir başka lafız ile ifade etmek” (Saraç, 2007, s. 217) olarak tanımlanan müşakele sanatı, çift anlamlı yineleme ile benzerlik göstermektedir.

Aşağıdaki beyitte üç yerde geçen ve gazelin redifi olan “tutmak” fiili cinaslı kullanılmıştır. Şair “tut-” fiilini birinci mısranın başında giriştiği bir işte tüm zorluklara rağmen kalıcı bir başarı sağlamak anlamında kullanılan “dikiş tutturmak” deyiminde, ikinci mısranın başında varsaymak, farz etmek manasında “tutalım” ifadesinde, ikinci mısra sonunda ise gül fidanının dikildiği toprağa alışıarak gelişip büyümesi manasında “tutmuş” çekimli fiilinde tekrarlamıştır:

Dikiş **tutsun** mu çâk-i gonce seyr etdikde ruhsârın
Tutalım dikedigin nev-nahl-ı gül ey bâğbân **tutmuş** (G. 53/4)

Âşğın, sevgilinin güzelliğine dair bildikleri dışarıdan gördükleriyle sınırlıdır. Şair, bu durumu ifade edebilmek için “bil-” fiilini kullanmıştır. İlk mısradaki “bil-” fiili, “bir şeyi anlamış veya öğrenmiş bulunmak” anlamında kullanılmıştır. İkinci mısradaki geçen “bil-” fiilinin öznesi soyut olan “gönül”dür. Bu mısradaki geçen “bil-” fiili “tanımak, hatırlamak” anlamındadır. Anlam yönünden farklı olan “bilir” sözcüğü her iki mısranın sonunda kullanılarak tekrarlanmıştır:

Bir cebînin bir dahı zülf-i siyeh-fâmın **bilir**
Dil ne subhun fark eder billâh ne akşâmın **bilir** (G. 36/1)

Aşağıdaki beyitte de yine “bilmek” fiilinin tekrarlandığı bir örnek vardır. Bir önceki örnekte olduğu gibi ilk mısradaki “bil-” fiili, “bir şeyi anlamış veya öğrenmiş bulunmak” anlamında kullanılmıştır. Fakat ikinci mısradaki “bil-” fiili “tanımak, hatırlamak” anlamındadır. Bu örnekteki yinelemenin dikkat çekici bir yanı da yinelenen sözcüklerden biri beytin başında, diğeri sonunda yer almıştır:

Bildiğim hûn-rîz ise çeşmi o çerkes-zâdenin
Sırf kâfirdir ne îmânın ne İslâmın **bilir** (G. 36/4)

“bir işi yapmak” anlamına gelen “et-” fiili, “tevbe” ve “itimâd” sözcükleriyle birlikte kullanılmıştır. “tevbe etmek” eylemi, her ne kadar soyut anlam barındırır da, aşağıdaki beyitte gözle görülen, somut bir fiil olduğu görülmektedir. Bununla birlikte “itimâd etmek” eylemi “güvenmek” anlamına gelir ve soyuttur. Şair, günde bin kez tövbe etse de sevgilinin kendisine güvenmediğini ifade ederken anlamı ve ahengi kuvvetlendirmek için “etmek” fiilini kullanmıştır. Ayrıca olumlu “etsem” ile olumsuz anlama gelen “etmez” kelimelerinin art arda kullanılması da beyte ayrı bir güzellik katmıştır:

Günde bin kez tevbe **etsem** i'timâd **etmez** yine
Şeh-levendim kuvvet-i bâzû-yı ibrâmın bilir (G. 36/2)

Sesbilgisel Yinelemeler

Ses bilgisi, dilbilimin bir kolu olup dilbilgisinin temelini oluşturur. Sesleri düzenli hâle getirerek dilin iletişim özelliğinin gerçekleşmesini sağlar. Dillerin formal organizasyonunun araştırılması şeklinde tanımlanmaktadır. Ses bilgisel yineleme ise seslerin şiir içinde düzenli veya düzensiz bir şekilde yinelenmesidir (Özünlü, 2001, s. 116). Ses bilgisel yinelemelerin en küçük birimi ses yinelemeleri olup bunlar aliterasyon ve asonanslardır. Bir beyit içinde aynı ünsüz harflerin yinelenmesine aliterasyon, aynı ünlülerin yinelenmesine asonans denir. Nedîm'in gazellerinde b, d, k, l, m, n, r, s, t ünsüzlerinin yinelenmesi ile aliterasyon yapılan birçok beyit örneği bulunmaktadır. Aşağıdaki beyitlerin ilkinde

“n” ünsüzü 15 kez, ikinci beyitte “m” ünsüzü 10 kez, “r” ünsüzü 11 kez yinelenerek aliterasyon yapılmıştır:

Sen ne câmın mestisin bi'llah kimin hayrâmsın
Kendin aldırдын gönül n'oldun ne hâl olmuş sana (G. 2/6)

Heman ben meclis-i meyde senin hayrânınam sâkî
Hazef mi gördüğüm âyine mi sâgar mıdır bilmem (G. 87/5)

Serimde yine bir dâğ-ı heves bağrımında başım var
Cebini mâha dest-i redd urur bir ser-tırâşım var (G. 24/1)

Aşağıdaki beyitlerde de asonans örnekleri görülmektedir. Bu örneklerde sırayla a, e, i ünsüzleri ile ilgili yineleme örnekleri verilmiştir:

Cüvânım bir lügat gördüm lisânü'1-aşk nâmında
Belin adın murâd âgûşum adın ârzû yazmış (G. 52/3)

Yelerek çın seherden geliyor bâd-ı nesîm
Gâlibâ zülfü elinden edecektir şekvâ

Oldu murgân ile ezhâr-ı çemen hem-sohbet
Sahn-ı gülşende zuhur etse n'ola vaveylâ (G. 5/2-3)

Bir cebinin bir dahi zülf-i siyeh-fâmın bilir
Dil ne subhun fark eder bi'llah ne ahşamın bilir (G. 36/1)

Divan şiirinde kullanılan cinaslar da ses bilgisel yinelemelere örnek olarak gösterilebilir. Aşağıdaki beyitlerde peymâne/peymân, yetiş/yetiş, çekilsin/çekilsin sözcükleri cinaslı kullanıma örnek olup bu beyitlerde ses bilgisel yineleme yapılmıştır:

O şühun sunduğu *peymân*eyi redd etmeziz elbet
Anunla böylece 'ahd etmişiz *peymân*mımız vardır (G. 26/2)

Lutfet *yetişsin* ol kad-i bâlâya destimiz
Gel gel *yetiş* aman ki tegâfûl müsün nesin (G. 74/ 6)

Tâ çend gam-ı sübha-i sad-dâne *çekilsin*
Sûfi demidir işret-i peymâne *çekilsin* (G. 104/1)

SONUÇ

Çalışmamızda Nedîm'in divanında yer alan gazeller yinelemeler açısından incelenmiştir. Yaptığımız incelemede Nedîm divanında biçimbirimsel, koşut, anlambilimsel ve ses bilgisel yineleme örnekleri tespit edilmiş ve bu yineleme örneklerinden bir kısmı ortaya konmuştur. Yapılan yinelemelerin şiiri sadece şekil ve ahenk yönünden değil anlam yönünden de etkilediği görülmüştür. Yapılan yinelemeler sayesinde vurgu güçlendirilmiş ve anlam pekiştirilmiştir.

Nedîm'in gazellerinde biçimbirimsel yineleme örnekleri oldukça fazla kullanılmıştır. Yine bu gazellerdeki bazı beyitlerde birden fazla biçimbirimsel yinelemenin yapıldığı görülmüştür. Bu beyitlerde özellikle ön yineleme ve art yineleme birlikte kullanılmıştır. Biçimbirimsel yinelemelerin yapıldığı beyitler, estetik yönden bir güzelliğe sahip olduğu gibi daha rahat akılda kalacak özelliğe sahiptir.

Bu çalışma, Divan şiirini deyişbilimsel yönden değerlendirilebileceğini göstermesi açısından önemlidir. Divan şiiri ile ilgili klasik değerlendirme yöntemleri ile birlikte diğer disiplinlere ait araştırma yöntemleri ile yapılacak çalışmalar, farklı disiplinlerin ortak noktalarını ortaya çıkaracaktır.

KAYNAKÇA

- Akün, Ö. F. (1994). D. Edebiyatı içinde, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (s. 389-427). İstanbul: TDV .
- Arıkan, A. (2017). Ahmet Hâşim'in "Merdiven" Şiirinin Deyişbilimsel Bir İncelemesi. *17. Uluslararası Deyişbilim Sempozyumu* (s. 1-10). Denizli: Pamukkale Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Dilçin, C. (1995). *Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Dilçin, C. (2010). *Fuzulî'nin Şiiri Üzerine İncelemeler*. İstanbul : Kabcacı .
- İmer, K., Kocaman, A., & Özsoy, A. S. (2013). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öztekin, Ö. (2010). Deyişbilimsel Bir Paralel Yineleme Unsuru Olarak Divan şiirinde Redd-i Matla. *Turkish Studies*, 5(4), 584-609.
- Özünü, Ü. (2001). *Edebiyatta Dil Kullanımları*. İstanbul: Multilingual.
- Saraç, M. (2007). *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*. İstanbul: 3F.
- Şahiner, D. (2018). *Gülten Akın'ın Şiirlerine Deyişbilimsel Bir Yaklaşım: Beni Sorarsan*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Vardar, B. (1998). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Abc Kitabevi.